

Alternatif İslami tıp “Tıbb-ı Nebevî”

Ayhan TEKİNEŞ

Alternatif tıbbî yaklaşımların önem kazandığı günümüz ilim dünyasında, İslâm tıbbının temeli olan Peygamber (s.a)’in tıpla ilgili açıklamaların

incelenmesine her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Hz. Peygamber’in tıp ilmine kazandırdığı yenilikler, hadislerdeki tıbbî hakikatler ve nebevî tıbbın hususiyetleri gibi mevzular, müstakil çalışmalarda incelenmesi gereken, ayrıca tıbbî formasyon isteyen konulardır. Hz. Peygamber, tedavinin gerekli olduğunu, her hastalığın şifasının bulunduğunu ve bazı hastalıkların nasıl tedavi edileceğini ümmetine öğretmiştir. Hatta koruyucu hekimliği ciddi manada ilk defa O gündeme getirmiş ve temel ilkelerini belirlemiştir. Ancak Hz. Peygamber, tıbbî tedaviler ve ilâçlarla ilgili tafsilâtlı bilgi vermemiş; temel sağlık prensiplerini açıklamış, daha ziyade kolay temin edilebilen ve çok yönlü faydaları olan gıda ve bitkileri tavsiye etmekle yetinmiştir.¹ Onun tıp konusundaki açıklamaları alelâde, sıradan tavsiyelerden ibaret görülmemiş, bazı beyanlarının vahiyle kendisine bildirildiği hatta mucize olduğu kabul edilmiştir. Bunun yanında bazılarıncı Resûlullah (s.a)’in tıp konusundaki açıklamalarının, diğer hadisler gibi peygamberlik vazifesiyle ilgisinin bulunmadığı iddia edilmiştir. Bu makale söz konusu görüşleri ortaya koymak ve tıbb-ı nebevîyi genel hatlarıyla tanıtmak maksadıyla kaleme alınmıştır.

1. Tıbb-ı Nebevînin Tarihçesi

Tıp (et-Tıbb), sözlükte yumuşaklık (rıfk) ve bir işte maharet sahibi olmak anlamına gelmektedir. Araplar, önceleri maharetli ve konusunun uzmanı (hâzik) kişilere “tabîb” demişlerse de,² daha sonraki devirlerde bu kelime, tedavi usullerini iyi bilenler için kullanılmıştır.³ Tıp ilmi, “beden ve nefsin tedavi edilmesi”⁴ veya “sıhhatin korunmasının ve hastalığın giderilmesinin kendisi

1 Dr. Muhyiddin Tâlû el-Alcibî, *et-Tıbbu'l-İslâmî el-Aklî en-nefsî el-cismî*, Beyrut 1992, s. 241 vd.

2 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., “tıbb” mad.

3 Bedruddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1972, XVII, 363.

4 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “tıbb” mad.

vasıtasıyla bilindiği ilim”⁵ şeklinde tanımlanmıştır.⁶ Tanımlarda da görüldüğü gibi tıp, yalnızca maddî hastalıkları kapsamamaktadır; bunun yanında sihir, psikolojik hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisi de İslâm tıbbının ilgi alanıdır.⁷

“Tıbb” kelimesinin kökündeki yumuşak ve merhametli olma anlamı, tıp ilminin temel unsurlarından birisidir. Hz. Peygamber’in tıp konusuna ilgi göstermesinin en önemli nedenlerinden birisi kuşkusuz O’nun insanlara olan merhametidir.⁸ Bu husus bir âyet-i kerimede “O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir” şeklinde vurgulanmıştır.⁹ Resûlullah (s.a)’in merhamet ve şefkatinin bir tezahürü olan tıbbî tavsiyeleri zamanla müstakil kitaplarda biraraya getirilmiş ve “tıbb-ı nebevî” ilmi ortaya çıkmıştır. Tıbb-ı nebevî, “insan bedeninin beslenip korunmasına dair Hz. Peygamber’in ne söylediğinin öğrenildiği ilimdir”¹⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Tıbb-ı nebevî, bazı müellifler tarafından daha geniş kapsamlı düşünülerek, “Hz. Peygamber’den tıp konusunda nakledilen âyet ve hadislerin bütünüdür” denilmiştir.¹¹ Bu durumda bu ilme “et-tıbbu’l-İslâmî” denilmesi daha uygundur.¹² Ne var ki bu terim, ilim tarihçileri tarafından İslâm medeniyetinin altın çağı kabul edilen dönemlerdeki Arap tıbbı için kullanılmıştır; dolayısıyla söz konusu ilme “tıbb-ı nebevî” denilmesi uygun bulunmuştur.¹³

Müslümanların tıbbı verdikleri önem nedeniyle yabancı dillerdeki tıpla ilgili eserler ilk hicrî yüzyıl içinde Arapça’ya tercüme edilmeye başlanmıştır. Hatta ilk tercüme tıp kitapları ile başlamıştır. Tıp ve kimya kitapları Arapça’ya ilk defa Emevî sülalesinden Hâlid b. Yezîd b. Mu’aviye (ö.85/704) tarafından tercüme ettirilmiştir.¹⁴ Tıpla ilgili kitapların erken dönemlerden

5 el-Münâvî, *et-Tevkîf alâ mühimâmâti’t-te’ârîf*, Beyrut 1990, s. 478. “tıbb” mad.; aynı tarif için ayrıca bk. es-Suyûtî, *İtmâmu’d-dirâye li kurrâi’n-nikâye*, Beyrut 1985, s. 154.

6 İbn Sînâ ise tıbbî, “insan vücudunun sağlık ve hastalık durumu ve sağlığını kaybettiğinde tekrar nasıl kazanacağı konusunu ele alan ilimdir” şeklinde tanımlamıştır bk. İbn Sînâ, *el-Kânun fi’t-tıbb* (Birinci Kitap) trc. Esin Kâhya, Ankara 1995, s. 3.

7 Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *Kitâbu’l-Ezdâd*, Kuveyt 1960, s. 231-233.

8 Dr. Ali el-Mü’ennis, *et-Tıbbu’n-nebevî*, 2. baskı, Beyrut 1992, s. 11.

9 et-Tevbe (9), 128.

10 Kettânî, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtübü’l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), III, 148 (Taşkoprüzâde, *Miftâhu’s-seâde*, II, 380’dan naklen).

11 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *et-Tıbbu’n-nebevî ve’l-ilmu’l-hadîs*, I-III, 2. baskı, Beyrut 1987, I, 7.

12 Dr. Muhyiddîn Tâlû el-Alebî, akıl, ruh (nefis) ve beden sağlığı ile ilgili konuları âyet-i kerimeler ışığında incelediği kitabına *et-Tıbbu’l-İslâmî* (Beyrut 1992) adını koymuştur.

13 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *et-Tıbbu’n-nebevî ve’l-ilmu’l-hadîs*, I, 7.

14 Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *Kitâbu’l-Hayevân*, Beyrut 1969, I, 76 (dipnot).

itibaren tercüme edilmesi sebebiyle İslâm tıbbına, eski tıp ekollerine ait bazı kavramlar girmiştir. Ancak Yunan tıbbından alınan "ahlât-ı erba'a" ve benzeri bazı kavramların İslâm bilginlerince kullanılmasına bakarak, İslâm tıbbının tamamen Yunan tıbbının tesirinde kaldığını iddia etmek de mümkün değildir.¹⁵ Bazı tıbb-ı nebevî kitaplarına da felsefi açıklamalar ve eski Yunan tıbbına ait izahlar karıştırılmıştır.¹⁶ Genel kabul gören kanaatin aksine, "ahlât-ı erbaa" denilen dört ana element (ateş, hava, su ve toprak) ve bunlarla bağlantılı olarak dört nitelik (sıcak-kuru, sıcak-ıslak, soğuk-ıslak, soğuk-kuru) hakkındaki bilgiler eski Yunan'a da ait değildir. Bu elementler ilk defa Çin'de kullanılmıştır; daha sonra müslüman hekimler tarafından geliştirilerek kimya ilmi kurulmuştur.¹⁷

İslâm dünyasında tıp ilminin erken dönemlerden itibaren ilgi görmesinin önemli sebeplerinden birisi Kur'an ve Sünnet'te tıp konusunda bir çok nasın bulunmasıdır. Bu bağlamda tıba verilen önem, Hz. Ali'ye nispet edilen "ilim ikidir; din ilmi ve beden ilmi" şeklindeki sözde veciz bir şekilde özetlenmiştir.¹⁸ Tıp ilmi, İslâm'ın klasik çağlarında tabiat ilimleri grubunda değerlendirilmiş ve diğer tabiat ilimleri gibi tecrübeye dayandığı kabul edilmiştir.¹⁹ Ancak bazı İslâm âlimleri, tıbbi gayesini dikkate alarak dinî ilimler kategorisinde değerlendirmiştir. Nitekim es-Suyûtî (ö.911/1505), dinî ilimleri tanıttığı *İtmâmu'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye* adlı eserinde tıp ilmine de yer ayırmış ve "tıbbın diğer dinî ilimlerin yerine getirilmesini temin eden farz-ı kifaye ilimlerden" olduğunu öne sürmüştür. Ona göre "İbadetlerin ve hayatla alâkalı sorumlulukların yerine getirilebilmesi için kişide bulunması gereken sıhhat halinin korunması, ancak tıpla mümkün olur".²⁰ Tıba verilen bu önem nedeniyle bazı müslüman bilginler, tıp ilminin ilâhî menşeli olduğunu, bazı tıbbî hakikatlerin, hatta tıbbın temel esaslarının geçmiş peygamberlere vahiyle bildirildiğini, daha sonra beşerî tecrübelerle geliştirildiğini ve tıp ilminin ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir.²¹

Nebevî tıp, ilk dönemlerden itibaren muhaddislerin alâkasını çekmiştir. İlk hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in tıp konusunda söylediği sözler diğer hadisleriyle birlikte musannef hadis eserlerinde tespit ve tasnif edilmiştir. Hz. Peygamber'den özellikle koruyucu hekimlik (et-tıbbu'l-vikâî) ile alâkalı çok sayıda hadis nakledilmiştir; ancak bunların çoğunluğu tahâret, namaz, oruç,

15 bk. Abdülmelik b. Habîb el-Endelûsî, *et-Tıbbu'n-nebevî* (naşirin mukaddimesi), s. 25 vd.

16 Bu konuda bilgi için bk. Dr. Muhyiddîn Tâlû el-Alebî, *et-Tıbbu'l-İslâmî*, s. 241-245; Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, İstanbul ts, X, 530 vd.; XI, 139.

17 Bernal, J.D., *Modern Çağ Öncesi Fizik* (trc. Deniz Yurtören), 3. baskı, Ankara 1996, s. 120, 121.

18 el-Âmirî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Yûsuf, *Kitâbu'l-i'lâm bi menâkıbı'l-İslâm* (nşr. A. Abdulhamid Gurâb), Kahire 1967, s. 88.

19 el-Âmirî, *a.g.e.*, s. 87, 88.

20 es-Suyûtî, *İtmâmu'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye*, s. 4.

21 bk. es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 155.

cihad, kader ve muhtelif fıkıh bablarına dağılmış bir şekilde bulunmaktadır.²² Tıbb-ı nebevî kitaplarına ve hadis kitaplarındaki tıp bölümlerine ise koruyucu tıpla ilgili hadislerden ziyade, daha çok tedavi edici tıp (et-tıbbu'l-ilâcî) ile alâkalı hadisler alınmıştır.²³

Resûlullah (s.a)'in tıpla ilgili hadisleri, hadis kitaplarının daha çok "kitâbu't-tıbb" bölümlerinde tasnif edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa İmâm Mâlik (ö.179/795), *el-Muvattâ* 'da "kitâbu'l-'ayn/göz değmesi kitabı" bölümünde, göz değmesi, rukye, hastalık ve tedavi ile ilgili 14 tıbbî hadisi biraraya getirmiştir.²⁴ Daha sonra İmâm Buhârî (ö.256/870), *el-Câmi'ü's-sabîh* adlı eserinin 76. bölümünü tıp konusundaki hadislere ayırmış ve bu bölüme "kitâbu't-tıbb" başlığı koymuştur. Buhârî'den sonraki muhaddisler, tıpla ilgili hadisleri genelde bu başlık altında rivâyet etmişlerdir.²⁵ Buhârî'nin "kitâbu't-tıbb"ında, 58 konu başlığı altında 118 hadis-i şerif mevcuttur.²⁶ Bu bölüm üç ana kısma ayrılmıştır: İlk 31 babda "şifâ"nın Allah tarafından indirildiği, kadınların hasta erkekleri tedavi etmesinin caiz olduğu, şifâ veren bitki, gıda ve içecekler gibi tıbbın temel konuları ile ilgili hadis-i şerifler yer almaktadır; ayrıca hacamat, karantina, dağlama ve kül koyarak kan kaybının engellenmesi gibi tedavi metodlarını anlatan hadisler de yine bu kısımda rivayet edilmiştir. 32. babdan 52. baba kadar olan ikinci kısımda da ise, rukye (şifâ niyetiyle âyet-i kerimeleri okuyarak dua etme), nazar, uğursuzluk, fal ve sihir gibi psikolojik hastalıklar ve tedavi yöntemleri konusundaki hadisler yer almıştır. 53. babdan 58. baba kadar olan son kısımda ise hastalıkların bulaşması, zehirlenme, zehirden korunma ve su kabına sinek düşmesi gibi mikrobik hastalıklar ve kimyevî terkipler, yani eczacılıkla alâkalı konulardaki hadisler yer almaktadır.

Bazı muhaddisler Hz. Peygamber'in tıpla ilgili hadislerini "et-Tıbbu'n-nebevî" adlı müstakil kitaplarda biraraya getirmişlerdir. Şüler, İmâm Ali b. Musa er-Ridâ'nın (ö.203/818) Abbasi halifesi Me'mûn'a yazdığı *er-Risâletü'z-zehabiyye* 'nin bu sahada telif edilen ilk müstakil çalışma olduğunu

22 Abdülmelik b. Habîb el-Endelüsî, *et-Tıbbu'n-nebevî* (nşr. Muhammed Ali el-Bâr), Beyrut 1993, (naşirin mukaddimesi), s. 7; Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *et-Tıbbu'n-nebevî ve'l-ilmu'l-hadîs*, I, 8.

23 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *a.g.e.*, I, 8.

24 bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî) Beyrut ts., II, 938-944.

25 Kütüb-i sitte imamlarından Ebû Dâvud'un *Sünen*'inin 27. kitabı, İbn Mâce'nin *Sünen*'inin 31. kitabı ve et-Tirmizî'nin *el-Câmi'*inin 26. kitabı tıp konusundaki hadisleri ihtiva etmektedir. İmâm Müslim ise tıpla ilgili hadisleri *Sabîh*'in 39. kitabı olan "kitâbu's-selâm"da tahrîc etmiştir. Bu bölümde önce selamlaşma ve meclislerin adabı, sonra nazar, rukye ve daha sonra da hastalıklar ve ilaçlarla ilgili hadisleri rivayet etmiş; en son kısımda ise hayvanların öldürülmesi konusundaki hadislere yer vermiştir. Kitâbu's-selâm bölümündeki hadislerin toplam sayısı 155'dir.

26 Abdülmelik b. Habîb el-Endelüsî, *et-Tıbbu'n-nebevî*, (naşirin mukaddimesi), s. 7.

ileri sürerler.²⁷ Halbuki bu risale yalnızca tıpla alakalı bazı tavsiyeleri içermektedir.²⁸ Hıfzu's-sıhhadan (koruyucu hekimlik) bahseden bu risalede tıpla alakalı hadislere yalnızca işaret edilmekle yetinilmiştir.²⁹ Bugün elimizde mevcut olan tıbb-ı nebevî ile alakalı ilk müstakil eserin sahibi ise Abdulmelik b. Habîb el-Endelüsî'dir (ö.238/852). Daha sonra Muhammed en-Nisâbüri (ö.245/860), İbnu's-Sünnî diye tanınan Ahmed b. Muhammed ed-Dineverî (ö.364/975) ve Ebû Nu'aym el-İsfehânî (ö.430/1038) tıbb-ı nebevî ile ilgili müstakil eserler telif etmişlerdir.³⁰ Ayrıca şii âlimlerin itibar ettiği Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed el-Müstağfirî (ö.432/1041) ve Ebu'l-Vezîr b. Ahmed el-Ebhurî'nin de *Tıbbu'n-Nebî* adlı eserleri vardır.³¹ Muhaddis ve tarihçi ez-Zehabî'nin (ö.748/1347) *et-Tıbbu'n-nebevî* adlı çalışması, bu sahadaki meşhur eserlerdendir.³² Tıbb-ı nebevîye ilişkin en hacimli eser ise es-Suyûtî'nin (ö.911/1505) *et-Tıbbu'n-nebevî* 'sidir.³³ Eski harflerle neşredilmiş Türkçe tıbb-ı nebevî kitapları da mevcuttur;³⁴ bunlardan en çok bilinenlerden birisi ise Dr. Hüseyin Remzi beyin (ö.1896) *Tıbb-ı Nebevî* 'sidir.³⁵

Tıbb-ı nebevî konusundaki araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. Bunlar içinde tespit edebildiğimiz en kapsamlı eser, Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî'nin *et-Tıbbu'n-nebevî ve'l-ilmu'l-hadis* adlı üç ciltlik çalışmasıdır. Günümüzde bu sahada yapılan çalışmalarda genelde, tıpla alakalı muh-

27 Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed el-Müstağfirî, *Tıbbu'n-Nebî* (nşr. Muhammed Mehdi), Kum 1983, (naşirin mukaddimesi), s. 6, 7; *er-Risâletü'z-zehabiy-ye* ise 1412/1991 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

28 Denizkuşları, Mahmud, *Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde Tıp*, 4. baskı, İstanbul 1996, s. 146.

29 Abdulmelik b. Habîb el-Endelüsî, *et-Tıbbu'n-nebevî*, (naşirin mukaddimesi), s. 9.

30 Denizkuşları, tıbb-ı nebevî ile alakalı 15 eserin tanıtımını yapmıştır bk. Denizkuşları, a.g.e., s. 147-172; tıbb-ı nebevî konusunda yalnızca adı bilinen eserler için bk. Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, a.g.e., I, 30-32; yazmalar için bk. a.mlf., a.g.e., I, 33-35; tıbb-ı nebevî konusundaki meşhur eserlerin karşılaştırmalı tetkiki için bk. a.mlf., a.g.e., I, 36-112; tıbb-ı nebevî konusundaki eserler için ayrıca bk. Küçük, Raşit, "Tıbb-ı Nebevî Literatürü", *İlim ve Sanat* dergisi, 1985, sayı. 3.

31 el-Ebhurî'nin eserinin yazmaları Kazimiyye Seyyid Sadr kütüphanesinde ve Meşhed-i Radevî kütüphanesi no. 1070'de bulunmaktadır.

32 ez-Zehabî'nin eseri ilk önce Kahire'de taş baskı olarak tarihsiz neşredilmiş; daha sonraları da muhtelif baskıları yapılmıştır; N. Perron tarafından da *La Medecine du Prophete* adıyla 1860'da Fransızca tercümesi (Paris-Alger) yayımlanmıştır.

33 1986 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır. Üç bölümdür. Birinci bölümde, tıpla alakalı kaideler; ikinci bölümde ilaçlar ve gıdalar; üçüncü bölümde ise hastalıkların tedavisi anlatılmıştır. es-Suyûtî ve Mahmud b. Muhammed el-Cağaynî'nin eserlerinin İngilizce tercümesi *Tıbbu'n-nabbi or Medicine of Prophet* adıyla Cyril Elgood tarafından (Bruges 1962) neşredilmiştir.

34 Tıbb-ı nebevî ile ilgili Türkçe eserler için bk. Okıç, Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 156-159.

35 İstanbul'da, 1324/1906'da neşredilmiştir.

telif konularındaki hadisler biraraya toplanmaktadır. Bu eserlerin bazıları belirli bir hastalıkla alâkalı hadisleri,³⁶ diğer bir kısmı ise bal, çörek otu gibi hadislerde tavsiye edilen belirli bir yiyeceğin faydalarını anlatmak için telif edilmiştir.³⁷ Bunların arasında, oruç gibi bazı ibadetlerin tıbbî faydaları üzerine yazılmış eserler³⁸ ve ruh (nefs) sağlığı konularını modern psikoloji ile mukayeseli bir şekilde inceleyen eserler de bulunmaktadır.³⁹ Muhtelif İslâm beldelerinde günümüze gelinceye kadar her devirdeki bilginler, kendi zamanlarındaki hâkim tıp anlayışı çerçevesinde hadisleri seçmişler ve tasnif etmişlerdir. Günümüz araştırmacılarına düşen vazife de yeni tıbbî anlayış ve yaklaşımlara uygun bir tarzda tıp konusundaki hadislerin seçilmesi, tasnif edilmesi ve açıklanmasıdır.⁴⁰

2. Tıp Konusundaki Hadislerin Sıhhati

İlk dönemlerden itibaren tıbb-ı nebevî konusundaki eserlerin telifinde iki önemli husus etkili olmuştur. Birincisi, Hz. Peygamber'in tıp hakkındaki sünnetini (hedy) ortaya koyma; böylece onun diğer meselelerde olduğu gibi bu konuda da eşsiz beyânlarının bulunduğu gösterme çabasıyla yapılan tasnif faaliyetidir. Hadisçiler bu saikle hareket etmişler ve telif ettikleri eserlerde uydurma haberlere yer vermedikleri gibi, zayıf haberlerin de durumunu açıklamışlardır.⁴¹ Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350), Resûl-i Ekrem'in muhtelif konulardaki uygulamalarını anlatmak için telif ettiği *Zâdü'l-me'âd* adlı eserinin bir bölümünde tıbb-ı nebevîye de yer vermiştir.⁴² İkincisi ise, tıp tarihi ve alternatif tıbbî yöntemlerle ilgilenen bazı hekimlerin tıpla alâkalı hadisleri biraraya toplama çabalarıdır. Bunların gayesi de iki noktada toplanabilir, bir kısmı tıp ilmiyle alâkası olan her şeye ilgi duymuş; bu konulardaki bilgilerini zenginleştirme veya konuyla ilgili detaylı

36 Meselâ, Dr. Ali el-Müennis'in, *et-Tıbbun'n-nebevî fî ilâci marda'l-cihâzi'l-bedmî ve'l-kebed* (Sindirim sistemi ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde nebevî tıp), (2. baskı, Beyrut 1992) adlı çalışması.

37 Meselâ, Ebu'l-Fidâ Muhammed İzzet'in *Mu'cizâtü'ş-şifâ fî'l-habbeti's-sevdâ ve'l-asel ve's-süm ve'l-basal* (11. baskı, Kahire, ts) adlı eseri.

38 Meselâ, H. M. Shilton'un *et-Tedâvî bi's-savm* (2. baskı, Dımeşk 1987) adlı eseri.

39 Meselâ, Dr. M. Osmân Necâtî'nin *el-Hadisü'n-nebevî ve ilmü'n-nefs*, (2. baskı, Kahire 1993) adlı eseri.

40 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *a.g.e.*, I, 121, 119.

41 Meselâ Ziyâüddîn el-Makdisî, tıbb-ı nebevî ile ilgili eserinde yalnızca El-Buhârîve Müslim'in *Sahîb* 'lerindeki tıp hadislerini biraraya getirmiştir. Bu eser 1989 yılında Tanta'da yayımlanmıştır.

42 Önemine binaen bu bölüm *et-Tıbbu'n-nebevî* adıyla müstakil olarak neşredilmiştir. İlk defa 1347/1928 yılında Halep'te *Zâdü'l-me'âd*'dan ayrı olarak *et-Tıbbu'n-nebevî* adıyla, daha sonra da Abdülğani Abdülhâlik'in tahkikiyle (2. baskı, Beyrut 1987) yayımlanmıştır. İbn Kayyim, eserine âyet-i kerimelere istinaden hastalıkları kalp ve beden hastalıkları şeklinde ikiye ayırarak başlamaktadır. Muhakkikinde dikkat çektiği gibi bu ayırım batılı bilim adamları tarafından ancak XVII. yüzyılın ortalarında yapılmaya başlanmıştır, bk. İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-nebevî*, s. 1.

eserlerde İslâm dininin de tıp ilmiyle alâkalı görüşlerini anlatma ve tıp ilmine katkısını açıklama maksadıyla tıbb-ı nebevîden bahsetmişlerdir. Bu müellifler çoğunlukla tıp ilmini bildikleri kadar, dinî ilimleri bilmediklerinden, zayıf ve uydurma haberlere eserlerinde yer verebilmişlerdir. İkinci grup ise müteedeyin hekimlerdir. Bunlar daha çok Hz. Peygamber'in tıp ilminde bir mucize kabul edilebilecek sözlerini açıklamak ve kendi dönemlerindeki tıp ilminin verileriyle hadislerin ne kadar uyumlu olduğunu gösterebilmek için eserlerini kaleme almışlardır. İlk dönem müelliflerinden bir kısmı ile günümüzde bu sahada eser telif edenler genelde bu düşüncedeki hekimlerdir.

Tıbb-ı nebevî konusundaki kitapların bir kısmında tıbbî faydaları olduğu iddia edilen sebze ve bitkiler hakkında zayıf ve uydurma bazı haberler de bulunmaktadır.⁴³ Tıbb-ı nebevî kitaplarına bu tür hadislerin alınmasının önemli sebeplerinden birisi, söz konusu haberlerin Arap tıbbının altın çağı sayılan dönemlerdeki tıp anlayışına uygunluğudur.⁴⁴ Tıp konusunda bazı zayıf, hatta uydurma haberlerin mevcudiyeti, tıp hadislerinin ilmî değerinin bulunmadığını değil, aksine tıp ilminin insanlar için her devirde önem ve aktüelitesini kaybetmediğini, bu sebeple de bir kısım kişilerin insanlara faydalı olma düşüncesiyle veya farklı mülahazalarla aslı bulunmayan haberlere itibar ettiğini göstermektedir. Ancak tıbb-ı nebevî ile ilgili kitaplarda zayıf ve mevzû haberlere yer verilmesi hiç şüphesiz ki, farkında varmadan bu haberlere yer veren kitapların kıymetini düşürmüş ve haksız yere tıpla alâkalı sahih hadislerle dil uzatılmasına neden olmuştur. Tıbb-ı nebevî kitaplarındaki hadisler çoğunlukla diğer hadis mecmu'alarından derlenmiştir. Tıbb-ı nebevî müelliflerinden Ebû Nu'aym el-İsfehânî ise, eserine aldığı hadisleri isnâdıyla nakletmiştir. Dolayısıyla gerek isnâdı anılan gerekse nakledildiği ilk kaynaklar bilinen hadislerin isnâdlarını inceleyerek sıhhat durumlarını belirlemek, böylece bu konudaki zayıf ve uydurma rivâyetleri dışarıda bırakmak mümkündür.⁴⁵

Tıp hadisleri, çoğu kez tıbb-ı nebevî müelliflerinin kendi dönemlerindeki tıp ilminin istihlaları ve tıp anlayışı ile açıklanmıştır. Hatta tıbb-ı nebevî müellifleri buna özel önem vermişlerdir. O tabî karşılmalıdır. Zira her devir kendi ilim anlayışına uygun bir şekilde tıp hadislerini tasnif etmiş ve açıklamıştır. Nitekim İbn Kayyim (ö.751/1350), *et-Tıbbu'n-nebevî* 'nin son kısmında meşhur tabiblerin tıp ve sağlık hakkında söylediklerini naklettikten sonra "Bu tabiblerin tıp anlayışları ile dinin bildirdiği tıbbın ne kadar birbirine yakın olduğunu böylece göstermiş olduk"⁴⁶ demektedir. Bunun sonucunda hekimlerin izah ve yorumlarıyla birlikte değerlendirilen bazı hadisler,

43 Okıç, a.g.e., s. 159; örnekler için bk. Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *a.g.e.*, I, 16, 17.

44 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, *a.g.e.*, I, 8.

45 Nitekim bu maksatla kütüb-i sittede geçen tıp hadisleri biraraya getirilerek tahkik ve tahriçleri yapılmış; böylece hadislerin sıhhat durumları gösterilmiştir. bk. Ahmed b. Muhammed Yahyâ, *Tabricu ve dirâsetü châdîsi't-tıbbi'n-nebevî fî'l-ümmehâti's-sitte*, Ümmü'l-Kurâ Üni. Davet ve Usûlüddîn Fakültesi, Mekke 1408/1988.

46 İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-nebevî*, s. 324.

muayyen bir zaman diliminin ve belirli bir tıp anlayışının yansıması gibi görülmüştür. Tıpla ilgili hadislerin İslâm bilginlerinin kendi devirlerindeki ilim anlayışı ile değerlendirilmesi bazen olumsuz sonuçlar da ortaya çıkarmıştır. Bir kısım bilginler, kendi devirlerinin tıbbına uymayan hadisleri, bu gerekçeyle reddetmişlerdir. Meselâ Zehebî, “güneşte ısınmış su ile abdest alınmasını yasaklayan” hadisi,⁴⁷ İmâm Şâfi’î’nin güneşte ısınmış su ile abdest almayı mekruh gördüğünü de naklettikten sonra, “Bu hadis sahih değildir; güneşte ısınmış suyla abdest alınmasını uygun bulmayan bir tabib bilmiyorum”⁴⁸ şeklinde tenkit etmiştir. Bir kısım bilginlerin kendi dönemlerindeki tıp anlayışının tesiriyle bazı hadisleri tenkit etmesi veya yanlış yorumlaması, tıbbî hadislerin çevrenin tesiriyle söylenmiş sözler olmadığını göstermesi açısından üzerinde durulması gereken bir husustur.

3. Tıp Konusundaki Hadislerin Değeri

Hiz. Peygamber’in tıbbî hadislerinin değeri ve bağlayıcılığı konusunda İslâm âlimleri arasında bazı farklı görüşler bulunmaktadır. Hiz. Peygamber’den tıp konusunda rivayet edilen haberlerin bir kısmının vahiyle kendisine bildirildiği, diğer bir kısmının ise Arapların âdetlerinden tecrübe ile elde edilen bilgiler olduğu İslâm bilginlerinin bir çoğu tarafından benimsenmiştir.⁴⁹ Ancak bazı bilginler, Hiz. Peygamber’in “dünyevî” konular olarak adlandırdığı tıpla ilgili meselelerde vahyî bir bilgiye dayanmadığı, kendi şahsî tecrübesi ve çevresindeki insanlardan duyduğu ve öğrendiği bilgileri ashâbına nakletmekle yetindiğini iddia etmiş; bu nedenle Hiz. Peygamber’in tıpla ilgili hadislerinin hiç bir bağlayıcılığının bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Çağdaş araştırmacılardan Fazlurrahmân ise konuya daha farklı bir boyuttan yaklaşarak, tıpla ilgili hadislerin bir çoğunun sonraki müslüman nesiller tarafından Kur’ân ve Hiz. Peygamber’in faaliyetleri dikkate alınarak yapılan yorumlar neticesinde ortaya çıktığını ve Peygamber’e nispet edildiğini iddia etmektedir. Ona göre müslüman bilginleri buna sevk eden âmil, tıbbî manevileştirme, ona yüksek bir dinî değer yükleme; böylece halkın koruyucu ve şifa verici tedbirlere kolayca ulaşmasını sağlama düşüncesidir.⁵⁰ Bu iddiaya göre müslüman bilginler, Kur’ân ve Sünnet’ten istinbat ettikleri (içtihat) kendi görüşlerini daha etkili kılmak maksadıyla hadis olarak Hiz. peygamber’e nispet etmişlerdir.

Tıp hadislerinin bir kısmı, nesiller boyu çeşitli tecrübelerle sınıarak öğrenilmiş olan, Arap toplumunun kültürel mirasının bir ürünüdür. Bir kısmı

47 Bu konudaki rivâyetler için bk. Dârekutnî, *Sünen*, Medine-i Münevvere 1386/1966, I, 38, 39; Bu hadislerin değerlendirmesi için bk. Cemâlüddîn ez-Zeyla’î, *Nasbu’r-râye*, 2. baskı, Beyrut 1973, I, 101-103.

48 ez-Zehabî, *et-Tıbbu’n-nebevî*, 3. baskı, Beyrut 1990, s. 47.

49 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahibi’l-Buhârî*, Kahire 1978, XXI, 248; Bedruddîn el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XVII, 363.

50 bk. Fazlur Rahman, *İslam Geleneginde Sağlık ve Tıp* (çev. Adnan Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi), Ankara 1977, s. 62, 66, 69.

da, Rumlar ve İranlılarla temaslar sonucu öğrenilmiş, eski Yunan'a ve diğer kadim medeniyetlere dayanan ve genelde eğitimle öğrenilebilen tıbbî bilgi ve tekniklerdir. Araplar arasında Azerbeycan'daki Cundişapur tıp okulunda eğitim görmüş tabipler vardı. Bu tabiplerin bilgilerinin bir kısmını Hz. Peygamber'in öğrenmiş olması mümkündür. Zira Hz. Peygamber, bazı hastaları bunlara göndermekte, hatta bazan "Sen kalp hastası bir kişisin. Sakîfli Hâris b. Kelede'yi getirt, o tedavi etmesini bilen birisidir. Medine'nin acve hurmasından yedi tane alsın, çekirdekleriyle birlikte döğsün; sonra onları sana içirsin"⁵¹ gibi ifadelerle hastalığın teşhis ve tedavisini de söylemekteydi. Hz. Aişe de kendisine tıp bilgisini nereden öğrendiği sorulduğunda, Hz. Peygamber'i tedavi için gelen Arap ve Acem doktorlardan öğrediğini söylemiştir.⁵²

Hz. Peygamber devrindeki hekimler, dağlama, hacamat ve bitkilerin karışımıyla elde edilen ilaçlar gibi eğitimle öğrenilen hususları iyi bilen mütehasşislardı. Rasulullah (s.a) "Şifa üç şeydedir: Bal şerbeti, kan aldırma ve ateşle dağlama" buyurmuştur.⁵³ Bu hadisin şerhinde el-Aynî (ö.855/1451), "yalnızca bu üç şeyin zikredilmesi Arapların çok kullandığı ve bildiği tedavi usulleri olduğu içindir" demektedir.⁵⁴ Kan aldırma, akan kanın durdurulması veya iltihaplı yaranın tedavi edilmesi, tıp ilminin en temel konularındandır. Ancak bunların uygulanmasında kullanılan aletler ve yöntemler her devirde ve bölgede değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in bu nevi tavsiyelerinin çevre şartları ve devrin imkanları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, dağlama yapılmasına müsaade etmiş, ancak hoşlanmadığını da ayrıca belirtmiştir. Zira o devirdeki imkânlarla daha iyisini yapmak mümkün değildir. Bu konuda Resûlullah (s.a) "Sizin ilaçlarınızdan herhangi bir şeyde şifâ varsa, bu kan almada ve ateşle dağlamadadır. Fakat ben dağlamayı sevmiyorum" buyurmuştur.⁵⁵ Hadiste "sizin ilaçlarınızdan" denilmiş olması da bu tedavi usullerinin bölgesel özellikler taşıdığını göstermektedir. Ancak Hz. Peygamber Arapların kullandığı tedavi usullerini olduğu gibi kabul etmemiş, bunların bir kısmını tashih etmiştir. "Uzre/bademcik" hastalığına yakalanmış çocukların boğazlarındaki şişliklerin elle sıkılmasını hoş karşılamamış ve bu hastalık için "üdü'l-hindî/darı?" denilen bir bitkiyi tavsiye etmiştir.⁵⁶ Ayrıca Hz. Peygamber, içki katılan ilaçların kullanılmasına müsaade etmemiş;⁵⁷ bir kaç çeşit bitkinin karışımıyla elde edilen ilaçları kullanmaktan hoşlanmadığını da açıkça ifade etmiştir.⁵⁸ Görüldüğü üzere Resûlullah (s.a), kendi devrinde

51 Ebû Dâvud, Tıbb, 12.

52 es-Suyûtî, *İtmâmu'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye*, s. 154.

53 el-Buhârî, Tıbb, 3.

54 el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVII, 364.

55 el-Buhârî, Tıbb, 17.

56 el-Buhârî, Tıbb, 26.

57 Ebû Dâvud, Tıbb, 11.

58 İbn Kayyim, a.g.e., s. 5.

bilinen tıbbî uygulamaları aynen benimsememiş; bazı hususları tashih etmiştir. Arapların bildiği ve uyguladığı ilaçların ve tedavi usullerinin bir kısmının Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmesi, diğer bir kısmının değiştirilmesi ise Allah Teâlâ'nın vahyiyle gerçekleşmiştir. Zira halk sağlığı konusundaki yaygın hataların düzeltilmesi devletin ve o devletin başkanı sıfatıyla Resûlullah (s.a)'in en önemli vazifelerinden birisidir.⁵⁹

Hz. Peygamber'in tıpla ilgili açıklamaları yalnızca toplumda yaygın bir takım hatalı uygulamaları düzeltmekle sınırlı kalmamış, bazı tedavi şekillerini de ilk defa kendisi açıklamıştır.⁶⁰ Dr. Mahmud Nâzım, bu konuda "Tıbb-ı nebevî ile alâkalı araştırmamın neticesinde diyebilirim ki, Hz. Peygamber'in tıpla alâkalı hadislerinin bir kısmı kendisine vahiyyle bildirilmiştir. Meselâ, "Mantar, kudret helvasındandır; suyu göze şifadır"⁶¹ hadisi Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bir ilhamı veya vahyidir. Çünkü mantar suyunun göz hastalıkları için kullanılması Araplar ve Yunanlılar tarafından bilinmemektedir."⁶² demektedir. Yine ona göre, ishal için ısrarla bal şerbetinin tavsiye edilmesi de o dönemde ancak vahiyyle bilinebilecek gerçeklerdendir.⁶³ Hz. Peygamber'in "Sinek bir kanadında hastalık, diğer kanadında şifa taşıyor",⁶⁴ "Ateşli hastalığa tutulanların hararetini soğuk su ile soğutun"⁶⁵ gibi beyanlarını; yaratılışın anne karnındaki safhalarını, karantina ve hıfzu's-sihha konusundaki açıklamalarını sadece çevreden öğrenilen bilgi ve tecrübelerle veya devrin tıp bilgisiyle açıklamak kolay gözükmemektedir. Onun özellikle psikoloji (ilmü'n-nefs) konusundaki tespit ve tavsiyeleri vahiyyle kendisine bildirilmiştir.⁶⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in hastalıkların sebepleriyle alâkalı Câhiliye dönemi Araplarının batıl inançlarını tashih etmesi, bu inanışlara itibar etmemesi bile başlı başına bir mucizedir.⁶⁷ Tıbb-ı nebevîyi Yunan, Hind ve İran gibi kadim tıp geleneklerinden ayıran en önemli hususlardan birisi de koruyucu hekimliğe verilen önemdir.⁶⁸

Tıbbî hadislerin değeri konusundaki görüşlerden ikincisi ise, tıp hadislerinin bağlayıcı olmadığı iddiasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda ilk görüş beyan edenler Mu'tezile kelâmcılarıdır. İslâm tarihindeki ilk modernistler diye niteleyebileceğimiz mu'tezililer, Hz. Peygamber'in her konu-

59 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, a.g.e., III, 41.

60 Dr. Muhyiddîn Tâlû el-Alebî, *et-Tıbbu'l-İslâmî*, s. 241.

61 el-Buhârî, Tıbb, 20; Müslim, Eşribe, 157.

62 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, a.g.e., III, 40.

63 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, a.g.e., III, 41.

64 el-Buhârî, Bed'u'l-halk, 17; Tıbb, 58; bu hadis hakkında bilgi için bk. Denizkuşları, *Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Tıp*, s. 29-34; ayrıca bk. Said Havva, *er-Rasûl*, trc. Harun Ünal, İstanbul 1987, s. 47-51.

65 el-Buhârî, Bed'u'l-halk, 10; Tıbb, 28; Müslim, Selam, 83; hadis hakkında bilgi için bk. Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, XI, 30-36.

66 İbn Hacer, *Fetbu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, XXI, 248.

67 Çelik, Ali, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, İstanbul 1995, s. 244 vd.

68 Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, a.g.e., I, 5.

da ma'sum olmadığını, bazı dünyevî meselelerde küçük hatalar yaptığını öne sürmüşlerdir. Onlar, her konuda hatadan korunması durumunda Hz. Peygamber'in itaat ve masiyetten kaçınmak için zahmet (mihnet) çekmesi gerekmeyeceğini, bunun da onun itaat ve masiyetini anlamsız kılacağını ileri sürmüşlerdir.⁶⁹ Dolayısıyla onlar, Resûlullah (s.a)'in peygamberlik vazifesiyle alâkası bulunmayan dünyevî konularda az da olsa hatalı sözler söylemesini mümkün görmüşlerdir.⁷⁰ Mu'tezile kelâmcıları, Hz. Peygamber'in hastaları tedavi etmesinin peygamberliğiyle ilgisi bulunmadığını, hekimlerin tedavilerinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in yaptığı tedavilerde de şifanın ilaçların tesiriyle ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir.⁷¹ Onlara göre, Hz. Peygamber, tıpla alâkalı sözlerini peygamberliğine alâmet kıldığını açıkca belirtmedikçe, onun bu konudaki sözlerinin diğer insanların sözlerinden farkı yoktur. Hz. Peygamber, bir hasta için dua eder, hastanın iyileşeceğini haber verir veya bir kişinin hasta olacağını bildirirse bu sözleri muhakkak gerçekleşir, çünkü onun duasının kabul edilmesi ve verdiği haberlerin gerçekleşmesi peygamberliğinin alâmetidir.⁷² Şu kadar var ki, bazı Mu'tezile kelâmcıları bu yaklaşımlarına rağmen, kendi devirlerindeki tıbbî uygulamalar, hadislerle çeliştiği zaman genelde hadisleri tercih etmişlerdir.⁷³ Bu da pratikte Mu'tezile'nin tıbbî hadislerle önem verdiğinin delili kabul edilebilir. Mu'tezile'nin yukarıda izah edilen teorik ve itikadî çerçeveli yaklaşımı ise, onların temel mezhebî ilkelerinin bir uzantısı mahiyetindedir. Onların genel akılcı yaklaşımlarının tesiriyle Hz. Peygamber'in dünyevî işlerde yanılabilceğini ileri sürmek zorunda kaldıkları gözlenmektedir.

Çağdaş yazarlardan Ahmed Emin ise, Hz. Peygamber'in hadislerinin deney ve tecrübe ile sınanarak kontrol edilmesi gerektiğini söylemiş; böylece deneylerle isabetli olmadığı belirlenen hadislerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını anlayacağını ifade etmiştir.⁷⁴ Halbuki, tıp ilminin çok hızlı ilerlediği, tedavi metodlarının, tıbbî teorilerin ve ilâçların çok çabuk değiştiği bilinmektedir. Bu günkü tıba aykırı olduğu gerekçesiyle hadislerin reddedilmesi pozitivist bir yaklaşımdır. Eğer günümüzde tıba aykırı gözüken hadisler varsa, bunların şu andaki tıp biliminin verileriyle anlaşılmadığını kabul etmek veya bu hadislerin bir kısmının müteşâbih olabileceğini düşünmek daha ihtiyatlı ve ilmî bir tutumdur.⁷⁵ Öte yandan tıbbî hadislerle günümüz tıp ilmini ve tıp anlayışını mukayese eden değerli bir hekim konu hakkında "Bugün Hz. Peygamber'in tıbbî hadisleri tıbbî telak-

69 el-Câhız, *el-Hayevân*, VI, 270.

70 Ebu'l-Hüseyn el-Hayyât, *el-Intisâr ve'r-redd alâ İbn Râvendî el-mülhid*, Kahire, ts., s. 147.

71 el-Câhız, *el-Bursân ve'l-urcân ve'l-'umyân ve'l-hûlân*, Beyrut 1987, s. 254.

72 el-Câhız, *a.g.e.*, s. 254.

73 el-Câhız, *a.g.e.*, s. 358.

74 Ahmed Emin, *Duba'l-İslâm*, Beyrut ts., II, 130, 131.

75 Davudoğlu, Ahmed, *Sahib-i Müslim ve Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1983, IX, 641.

kilerimize uygunluk göstermektedir. Bu hadisler, tıp sahasında bugünkü gelişmelerden asırlar önce ifade buyurulduğu için, bir tıbbî hikmet, hatta tıbbî mucize kabul edilmelidir”⁷⁶ demektedir.

Bazı bilginler de şer’î ve dünyevî konuları birbirinden ayırarak, Hz. Peygamber’in vazifesinin yalnızca şer’î konuları beyan etmek olduğunu öne sürmüşlerdir. Bunlara göre Hz. Peygamber dünyevî konulardaki açıklamalarında yanılmış olabilir; bu, onun ismetini etkilemez, çünkü dünyevî işler onun gerçek vazifesi değildir. Hatta onlara göre, Hz. Peygamber’in kalbi o kadar âhiret meseleriyle doludur ki, dünyevî meseleler onun için ehemmiyetsizdir.⁷⁷ Meselâ İbn Haldûn (ö.808/1405), tıpla ilgili hadislerin çöl Araplarının tecrübesine dayanan bilgiler olduğunu, Hz. Peygamber’in bu bilgileri yalnızca naklettiğini öne sürmüştür. Ona göre tıbbî hadislerin hiç biri amel edilmesi vacib olan diğer şer’î hükümler gibi vahye dayanmamaktadır. İbn Haldûn’a göre, Hz. Peygamber, insanlara tıp ilmini öğretmek için değil dinî emirleri öğretmek için gönderilmiştir. O, bazı hastaların Hz. Peygamber’in tıbbî tavsiyeleriyle iyileşmesini de psikolojik sebeplere bağlamaktadır. Meselâ midesi bozulan bir hastanın bal şerbeti içerek tedavi olması, bal şerbetinin o hastalığı gerçekten tedavi ettiği için değil, kişinin Hz. Peygamber’in bu konudaki tavsiyesini samimiyetle uygulamasının bereketiyledir.⁷⁸ Bazı bilginler İbn Haldûn’un ihtisas alanı olmayan konulardaki bu kabil sözlerinin bir kıymetinin bulunmadığını; bu nedenle de itibar edilmeyeceği öne sürmüşlerdir.⁷⁹

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî (ö.1176/1762) ise sünneti, tebliğ amaçlı olan ve tebliğ amacı bulunmayan sünnet olmak üzere ikiye ayırmıştır. Birinci kısımda Hz. Peygamber’in içtihatlarının da vahiy konumunda olduğunu, ikinci kısmın ise tecrübeye dayandığını ve tıbbî hadislerin de bu kısma dahil olduğunu söylemiştir.⁸⁰ Onun bu ayırımına göre Hz. Peygamber, tebliğle vazifeli olmadığı kısma giren sözlerinde hata yapabilir; bu, onun peygamberlik vazifesine gölge düşürmez. Çünkü bu konular, onun vazifesi değildir. Dihlevî’yi bu ayırma sevk eden âmillerden birisi muhtemelen, Hindistan’da eski Yunan tıbbının revaç bulması ve bazı müslümanların da nebevî veya İslâmî tıp adı altında zayıf veya uydurma hadislerle dayanarak bu tıbbî uygulamaları meşrulaştırma çabalarıydı.⁸¹ Onun toplumda yaygın hale gelmiş

76 Ataseven, Asaf, “Tıbb-ı Nebevî”, *Yeni Ümit* dergisi, 1988, sayı. 2, s. 5.

77 Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi ta’rîfi hukûki’l-Mustafâ*, Kahire ts. , II, 870 vd. ; Kâdî İyâz’ın bu konudaki görüşlerinin tahlil ve tenkid için bk. Ahmed Cemâl el-Umerî, *es-Sıretü’n-nebeviyye fî meşhûmi’l-Kâdî İyâz*, Kahire 1988, s. 431 vd.

78 İbn Haldûn, *el-Mukaddime* (nşr. Al Abdülvâhid el-Vâfi), Kahire 1401/1980, III, 1144.

79 el-Kettânî, *et-Terâtibu’l-idâriyye* , III, 151-152.

80 Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullahi’l-baliğa* (nşr. Muhammed Şerîf Sukker), Beyrut 1990, I, 371, 372.

81 İslâm tıbbının Hindistan’daki durumu hakkında bilgi için bk. Ziyaüddin Serdar, “Tıp ve Metafizik” (*Modern Tıbbın Öresi*’nin içinde), nşr. Senai Demirci, İstanbul 1984, s.149-170.

bid'atlara karşı sert tutumu da dikkate alındığında, yukarıdaki fikirlerine böyle bir izah getirmek mümkün olabilir.

Çağdaş fıkıh bilginlerinden Yusuf el-Kardâvî, sünneti anlama ve yorumlama esaslarını belirlemek maksadıyla kaleme aldığı *Keyfe nete'âmel mea's-sünneti'n-nebeviyye* adlı eserinde tıbb-ı nebevîye farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre kan aldırma, çörek otu ve sürme kullanmak gibi tıp hadislerini uygulamak sünnet değildir; nebevî tıbbın ruhu, yani amacı önemlidir. Nebevî tıbbın ruhu da insan sağlığına önem vermek, tedavi olmak ve hastalıklardan korunma gibi hususlardır. O bu konuda "Sünneti anlamada hataya düşme sebeplerinden birisi de bazı insanların, sünnetin gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlarla, hedeflenen bu amaçlara ulaşmaya yardımcı olan etkenleri birbirine karıştırmalarıdır... Vesileler, asırdan asıra, çevreden çevreye değişir ve hatta değişmesi gerekir. Dolayısıyla hadis onlardan herhangi bir şeyi tayin etmişse, bizi bağlamak için değil, o zamandaki durumu bildirmek içindir"⁸² demektedir. Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde kendilerini "Ehl-i hadis" diye adlandıran bir kısım kişilerin, sünneti uygulama konusundaki lâfızcı ve hatalı tutumları el-Kardâvî'yi de etkilemiş ve bazı konularda, özellikle de bu eserdeki örneklerin seçiminde, aşırılığa sevketmiş görünmektedir.⁸³

Hız. Peygamber'in dünyevî konularda yanılabilceğinin iddia edilmesi; tıp ve benzeri meselelerle ilgili hadislerin o zamanki durumu yansıttığının ileri sürülmesinin nedenlerini şöyle özetlemek mümkündür: Birinci sebep, bazı bilginler, Hız. Peygamber'in masumluğu ile yanılmasını (zelle) bağdaştırmak istemişler; bu problemi de sünneti "dinî-dünyevî" şeklinde sınıflandırarak çözümlenmeye çalışmışlardır. Onlara göre, zelleler dünyevî konularda vuku bulur, uhrevî konularda ise Hız. Peygamber'in yanılması mümkün değildir.⁸⁴ Bu iddia doğru olmakla birlikte, dünyevî konulardaki zellelerin de vahiyle tashih edilmesi mümkündür. Nitekim "dinî-dünyevî ayrımı" yapılmadan Hız. Peygamber'in bazı konularda yanılabilceği, ancak bunların vahiyle düzeltileceği ve hata üzere bırakılmayacağı İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından zaten kabul edilmektedir. Sünnetin dinî-dünyevî şeklinde ayrımı Kâdî İyâz'a (ö.544/1149) dayandırılmaktadır. Kâdî İyâz ise Hız. Peygamber'in dünyevî işlerde söz ve fiillerinin değil, bazan yalnızca, ilk andaki zannının (akd) gerçeğe uygun olmayabileceğini, ancak bunların da daha sonra vahiyle tashih edileceğini öne sürmektedir.⁸⁵ Ayrıca o "Hız. Peygamber'in dünyevî meselelerde de kendisinin ve başkalarının durumuyla alâkalı sözlerinde veya yapmakta olduğu ve geçmişte yaptığı şeylerle alâkalı haberlerinde hatalı söz söylemesi hiç bir şekilde mümkün değildir"⁸⁶ diyerek, dünyevî konulardaki yanılmaları da yalnızca içtihadî meselelerle sınırlandırmaktadır.

82 Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, trc. Bünyamin Erul, İstanbul 1991, s. 154, 155.

83 Meselâ bk. el-Kardâvî, a.g.e., s. 158, 159.

84 Meselâ, Kâdî İyâz, böyle bir endişeden hareket etmektedir bk a.mlf., *eş-Şifâ*, II, 876.

85 krş. Kâdî İyâz, a.g.e., II, 870.

86 Kâdî İyâz, a.g.e., II, 867.

İkinci sebep, bazı fakihler tıp hadislerinin, doğrudan fıkıhla alâkalı olmadığını düşünerek fikihî konuları ayrı bir statüde değerlendirmek istemişlerdir. Fakihler, fıkıhla ilgisi bulunmadığını zannettikleri meseleleri “âdet ve alışkanlık kabilinden, tecrübe ile çevreden öğrenilmiş, beşer olmanın muktezası ve peygamberlerin esas vazifesi olan tebliğle alâkası bulunmayan hadislerdir”, diyerek fikih alanını belirginleştirmek istemişlerdir. Halbuki Kur’an ve Sünnet’te tıpla alâkalı bir çok mesele fakihlerin, tıp ilmi ile ilgilenmelerini zaruri kılmaktadır. Nitekim, Malikî fakihî olan Abdülmelik b. Habîb el-Endelüsî’nin *et-Tıbbu’n-nebevî* adlı bir eser telif etmesi fakihlerin ilk dönemlerden itibaren tıpla alâkalı hükümlere alâka duyduklarını göstermektedir.⁸⁷ Kezâ Ibn Kayyim da “tıp ilmiyle Resûlullah (s.a)’in insanlara getirdiği hidayetin ne ilgisi vardır?” şeklinde itiraz eden kişilerin Hz. Peygamber’i anlayamadığını ifade etmekte ve daha sonra bu soruyu şöyle cevaplamaktadır: “Tıbbın, ilâçların etkisi, tedavi esasları ve sıhhatin korunması şeklindeki üç esasının Kur’an’da bulunduğunu göstermiştik. Dünya ve âhiret mutluluğunu temin için gönderilmiş olan şeriat, kalplerin ıslahı ile alâkalı hükümler ihtiva ettiği gibi, bedenlerin sıhhati ile ilgili esaslar da ihtiva etmektedir. Bu nasıl inkar edilebilir? İslâm, sıhhatin korunması ve hastalıkların giderilmesinin genel prensiplerini belirlemiştir; tafsilini ise sahih akla ve fitrat-ı selimeye bırakmıştır.”⁸⁸

Üçüncü sebep, bazı âlimler, özellikle hicrî üçüncü yüzyılda ve daha sonraları tıp ve benzeri ilimlerle ilgilenen Ebû Bekr Zekeriyâ er-Râzî gibi mülhid hekimlerin oluşturduğu olumsuz imaj sebebiyle, tıp ilmini basit dünyevî işlerdendir diyerek küçümsemişlerdir. Nitekim aynı dönemlerde tıp ilmi de dahil olmak üzere genel olarak bütün hikemî/felsefî ilimlere karşı bir muhalefetin bulunduğu bilinmektedir.⁸⁹ Halbuki el-Amirî’nin (ö.381/992) de ifade ettiği gibi, hikemî ilimler ile dinî ilimler arasında gerçekte bir tezat ve çelişki yoktur.⁹⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Vahyin kontrolü ve irşadı altında bulunan Hz. Peygamber, tıp konusundaki uygulamalarında da en güzel örnektir.⁹¹ Onun sünnetini anlamak ve açıklamak için akla ihtiyaç vardır. Ancak onun sözlerinin isabetli olup olmadığını belirlemek için aklın tek ölçü kabul edilmesi uygun değildir. Çünkü o, vahye muhatap bir Peygamber’dir. Tarihte görülmüştür ki, fen bilimlerinin ve ilim adamlarının keşifleri, onun sözlerindeki bazı hakikatleri çok geriden takip etmektedir.⁹² Resûlullah (s.a)’in, en hızlı ilerleyen ve değişen ilim dala-

97 Abdülmelik b. Habîb el-Endelüsî, *et-Tıbbu’n-nebevî* (naşirin mukaddimesi), s. 10, 11.

88 İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-nebevî*, s. 324.

89 el-Amirî, a.g.e., s. 82 vd.

90 el-Amirî, a.g.e., s. 88.

91 Denizkuşları, a.g.e., s. 34.

92 Bu konuda örnekler için bk. Said Havva, *er-Rasûl*, s. 47-57.

rından tıp konusunda, günümüz ilim adamları tarafından bile hayranlıkla karşılanan tıbbî bilgileri ve hakikatleri ondört asır önce söylemesi, ancak onun peygamberliği ile alâkalandırılarak açıklanabilir. Akılcılığın hakim olduğu hicrî II. ve III. yüzyıl İslâm dünyasında ve XIX. yüzyıl Batı dünyasında bazı ilim adamları vahyî bilgiyi akli bilgi karşısında ikinci konuma düşürmüşler; herşeyin akılla ve fen bilimleriyle açıklanabileceğini sanmışlardır. Bu cür'etin yavaş yavaş yerini mütevaziliğe terk ettiği günümüz dünyasında hala tecrübe ve akla uygunluk kriterini esas almak, ilmin sürekli gelişim içinde bulunduğunu iddia ederek, geçmişte yapılan ve bilinen hususları küçümsemek anlaşılır bir durum değildir. İlmin henüz keşfettiği bir tek hakikatin, hadislerde mevcudiyetinin bile hadisin vahiy kaynaklı olduğunu ispata kafi geleceği açıktır. Kaldı ki, sahih hadislerde vakiya mutabık olmadığı kesin olarak ispat edilebilmiş bir tıbbî mesele bulmak da mümkün değildir. Hal böyle iken, sünnî ve şî'î bütün İslâm dünyasında itibar edilen; ayrıca geleneksel (traditional) tıbbın günümüze ulaşmasını sağlayan önemli kaynaklardan birisi olduğu için, bazı batılı ilim adamları tarafından da dikkate alınan tıbb-ı nebevîyi Câhiliye dönemi Araçlarının sıradan söz ve uygulamalarından ibaret görmek isabetli bulunmamıştır. Hz. Peygamber'in zaman zaman insan aklının ihata edemeyeceği, modern ilmin keşf edemediği hakikatleri vahiyyle insanlara bildirmiş olabileceği ihtimalini dikkate almadan tıp hadislerinin değerlendirilmesinde hatadan kurtulmak mümkün görünmemektedir.

Tıbb-ı nebevî konusunda araştırma yapmış farklı düşüncelere sahip hekim ve ilim adamlarının bir çoğu son tahlilde "nebevî tıbbın bir kısmının vahiy kaynaklı" olduğunu itiraf etmişlerdir. Şüphe yok ki, vahiy kaynaklı olmayan kısım da vahyin kontrolünden geçmiş ve böylece vahiyyle onaylanmıştır. Çünkü bu beyanların hilaf-ı hakikat olması durumunda bir kısım hastalar oyalanacak ve tedavi olmayarak zarar görecektir. Şifalı olmayan ilaçlarla veya uygun olmayan tedavi yöntemleriyle hastayı meşgul etmek; hastanın zarar görmesini, hastanın ve yakınlarının bu tavsiyeleri yapan kişi hakkında şüpheye düşmesine yol açar. Böylece insanların onun sözlerine olan güveni sarsılacaktır. Bu da "Peygamberlik Mansıbına/Makamına" uygun düşmeyen; onun ismetini zedeleyecek bir durumdur.⁹³

Günümüz araştırmacılarının, öncelikle tıbb-ı nebevî kitaplarındaki hadislerin tahkik ve tahririni yaparak hadislerin sıhhat durumunu tespit etmesi gerekmektedir. Daha sonra da tıbbî hadislerin geçmişte yapılan bazı açıklamaları günümüz tıp anlayışına uygun düşmediği için bu açıklamaların müelliflerinin dönemindeki tıp anlayışını yansıttığı düşünülerek, söz konusu izahların hadislerin mutlak yorumu olarak görülmemesi ve hadislerin yeni tıbbî anlayışlar çerçevesinde yeniden yorumlanması zarureti vardır.⁹⁴ Kanatımızca günümüzde hadislerdeki tıbbî bilgilerden ziyade, Hz. Peygamber'in tıp alanında ortaya koyduğu ahlâkî ve ilmî prensiplerin belirlenmesi

⁹³ Aynı gerekçelerle zayıf hadislerin tıbb-ı nebevî içinde değerlendirilmesi de uygun görülmemiştir bk. Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesimî, *a.g.e.*, I, 114.

⁹⁴ Dr. Mahmûd Nâzım en-Nesimî, *a.g.e.*, I, 8, 7, 121.

gerekmektedir. Zira bir çok modern bilimde olduğu gibi tıpta da ciddi bir etik problemi yaşanmaktadır. Ayrıca tıp hadisleri çerçevesinde Hz. Peygamber'in fen bilimlerine bakışını ve ilme yaklaşımını tespit etmek de mümkündür. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in açıklamaları, Arap yarımadasındaki hatalı tıbbî uygulamaların düzeltilerek, tababete ilmî bir hüviyet kazandırılmasına ve orta çağa hakim bir İslâm tababetinin doğmasına sebep olmuştur.⁹⁵ O, yeni bir tıp anlayışı başlatmış, günümüz tıbbının da hala istifade ettiği bazı prensipler koymuştur.⁹⁶ Binaenaleyh bugün alternatif bir İslâm tıbbının geliştirilmesi için tıbb-ı nebevînin yeniden ele alınmasına her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.

95 Ataseven, "Tıbb-ı Nebevî", s. 5.

96 bk. Denizkuşları, a.g.e., s. 34.